

KİTÂBİYAT

Structural Interrelations of Theory and Practice in Islamic Law: A Study of Six Works of Medieval Islamic Jurisprudence

Ahmad Atif Ahmad

Leiden: E. J. Brill, 2006, xxvii+204 sayfa.

Fıkıh ve fıkıh usulü disiplinleri arasında modern dönemde keskin bir ayırımın var olduğunun iddia edilmesi, bu iki disiplin arasında bir tutarlılığın mevcudiyetinin bulunup bulunmadığının sorgulanması ve bu disiplinlerle belirlenen mezhebin sistematik tutarlılığına da mezhebin oluşum süreci göz ardı edilerek şüphe ile bakılmasına sebep olmuştur. Alanında ilk olan ve bu iddiayı dillendiren eser, adından da anlaşılacağı üzere, usul ve fūrû arasında tutarlılığın bulunup bulunmadığını incelemeyi ve İslâm hukuk tarihi alanında çalışacak olanların da İslâm hukuk teorisi ve pratik hukuk düşüncesi arasındaki ilişkiyi araştırmaları ve keşfetmeleri için kaleme alınmıştır (s. xxii). Yazarın ifadesine göre bu çalışmanın temel amacı, İslâm'daki teorik ve pratik hukuk düşüncenin esas ilişkilerini ortaya koymaktır (s. xviii). Müellif, teorik ve pratik hukuk düşüncesi arasındaki ilişkinin bire bir mükemmel bir uyum olmadığına, burada ancak hukuk sistemi içerisinde gözlemlenen organik bir ilişkinin varlığından söz edilebileceğine dikkat çekerek hukukun gerçek hayatla bağlantısını vurgulamaktadır. Ayrıca yazar bu çalışmasının, İslâm hukukunun teorik prensiplerinin basit bir tasniften oluşmadığını, İslâm geleneğinde İslâm hukuk teorisinin teolojik, akli ve dilsel birtakım kökleri olduğunu, İslâm hukuk teorisinin meselelerinin katı bir idealizm düşüncesine değil, gerçek hayatın esnekliğine ve pratikliğine uygun yapısını ispatlayarak İslâm hukuk düşüncesine önemli katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte müellif, eserin en önemli katkısının teorik ve pratik hukuk düşüncesi

arasında yapısal bir bağın bulunduğuna işaret etmek ve İslâm hukuk teorisinin pratik hukuk düşüncesinden hareketle geliştiğini öne sürmek olduğunu vurgulamaktadır (s. xxiv).

Eser, Harvard Üniversitesi'nde 2005 yılında doktora tezi olarak kabul edilen çalışmanın kitaplaşmış halidir. Tezin kitaplaşma sürecinde muhteva bakımından dikkate değer bir değişiklik göze çarpmaz. Çalışma "Önsöz", "Giriş", tahrîc konusunu temellendirdiği hicrî VI. yüzyıla ait farklı mezheplerin karakteristiğini yansıtan altı çalışma çerçevesinde (Debûsî, *Te'sîsü'n-nazar; Zencânî, Tahrîcül-fürû' ale'l-usûl*, Tilimsânî, *Miftâhu'l-vüsûl ilâ binâil-fürû' ale'l-usûl*; İsnevî, *et-Temhîd fi tahrîc'il-fürû' ale'l-usûl*; İbnü'l-Lahhâm, *el-Kavâid ve'l-fevâidül-usûliyye ve mâ yeteallaku bihâ mine'l-ahkâmîş-şer'iyye*; Timurtâşi, *el-Vüsûl ilâ kavâid'il-usûl*) ve yazarın kendi sistemine göre belirlediği usul konuları etrafında şekillenen sekiz bölüm, "Sonuç" ve "Değerlendirme"den oluşmaktadır. Ayrıca eserin hemen başında az sayıda kavrama yer verilen kısa bir "Sözlük", sonunda da temel ve ikincil kaynakları tasnif ederek sıraladığı, ancak bir doktora tezi için pek zengin sayılamayacak "Bibliyografya" ve "İndeks" bulunmaktadır. "Terminoloji ve Teorik Yapı" adını verdiği ilk bölümde yazar, çalışmanın ilgili olduğu tahrîc, usul, fûrû kavramlarını açıklamaktadır. Bu bölümde yazar, fıkıh usulünün kapsamına da değinmekte ve fıkıh usulünü, "Pratik hukuk düşüncesinden alınan birtakım dağınık prensiplerden, dilsel ve akli bazı heterojen sınıflandırmalardan hareketle geliştirilen ve hükümleri, nakli ve akli kaynakları kapsayan, ayrıca hermenötik ve diğer hukukî düşünce formlarından oluşan bir yapı olarak" tanımlamaktadır (s. 4). Yazara göre, fûrû-i fıkıh pratik hukukî hükümleri ifade ederken, usûl-i fıkıh kendisinden fûrû-i fıkha dair hükümlerin çıkarıldığı teorik prensipleri içermektedir. Bu tanımlardan hareketle de tahrîc kavramı, çalışmanın konusu ile de irtibatlı olacak ve bu kavramlar üzerinde temellendirilecek şekilde, "kaçınılmaz bir biçimde teorik hukukî prensiplerin aracılığı ile bir pratik hükümden farklı bir pratik hükmün çıkarılması" şeklinde tanımlanmaktadır (s. 2). Müellifin usul ve fûrû kavramları ile bağlantı kurarak temellendirmeye çalıştığı tahrîc kavramına atfettiği anlam, çalışmanın temel aldığı tahrîcül-fürû' ale'l-usûl eserlerinin adlandırılmasından ve eserlerde takip edilen metotlardan hareketle modern dönemde yapılan tahrîc tanım ve kapsamı ile örtüşmektedir. Modern dönemdeki tanıma uyarak eserde tahrîc, usul kaidelerinden yahut fer'î hükümlerden hareketle fer'î hükümler çıkarmayı ifade edecek şekilde dar bir kapsamda ele alınmıştır. Müellif, fıkıh usulü ve fıkıh ilmi arasındaki bağlantıyı sorgulayarak her ne kadar yapısal bir ilişkinin mevcudiyetini ispat için bu eseri kaleme almış ise de, varlığı birbirine bağlı olan fıkıh ve fıkıh usulü ilmini karşı karşıya getirerek modern

söylemin ortaya koyduğu problemlerden hareket etmektedir. Fıkıh ilminde tahrîc usulü, daha geniş kapsamlı ve mezhebin teşekkülü ile alâkalı, mezhep içerisinde anlam kazanan bir kavramdır. Bu açıdan tahrîc, sadece usulden veya fer'î hükümden hüküm elde etmek için değil, mezhebin tarihî süreç içerisinde gelişiminde kullanılan temel metotlardan biridir.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan “İslâm Hukuk Tarihi Çalışmalarında İzlenimler ve Yanlış Kanılar” adlı bölümde yazar İslâm hukuku hakkında Batılı düşünürlerin ve İslâm âlimlerinin yanıldıklarını düşündüğü noktaları belirterek İslâm hukuk düşüncesi ile ilgili tavırlarını kıyaslamış ve kendi çalışmasının bu noktadaki öneminden bahsetmiştir. Yazara göre, oryantalist ilim çevrelerinde, her ne kadar bu konuda daha titiz çalışmalar yapılmaya başlansa da, İslâm hukuk düşüncesinin ortaya koyduğu verimli katkılar konusunda sabit fikirli ve İslâm hukuk düşüncesinde usul ve fûrû-i fıkıhın birbiriyle yapısal bir ilişkisi bulunmadığına inanmaktadır. İslâm dünyasında ise âlimlerinin düşünce ve tavrı farklı ve değişken olmakla birlikte, yazara göre müslüman âlimler İslâm hukuk tarihinin gelişimi ve kritik edilmesini büyük ölçüde ihmal etmektedirler. Buna bağlı olarak yazar, çalışmasının tarihî süreci gözetme ve değerlendirme bakımından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Kitabın üçüncü bölümünde tahrîcü'l-fürû' ale'l-usul eserleri çerçevesinde konuyu detaylandırarak ve mezhebin görüşünü yansıtacak şekilde incelemektedir. “Metot, Sorumluluk ve Haklar” adlı dördüncü bölümde yazar usûl-i fıkıhın kapsamından, teklîfi-vaz'î hüküm gibi temel konulardan söz etmekte, “Hukukî Hermenötik Metodu” başlıklı beşinci bölümdeyse hukukun naklî kaynaklarından ve bu bağlamda hermenötiğin hukuktaki kullanımıyla bağlantılı olarak emir ve nehyi ele almakta; kıyası ise tamamen aklî bir kaynak olarak değerlendirmektedir. Altıncı bölümde naklî delillerin dışında kalan icmâ, örf, şer'u men kablenâ gibi kaynakları zikretmektedir. Müellif konuları, yazının başında belirttiğimiz altı eser kapsamında incelemektedir. Ancak bunların sunumunda bir bütünlüğe ulaşıldığını söylemek zor görünüyor. Çalışmanın yedinci bölümünde usul ilminin kelâmla alâkalı meseleleri hukuk felsefesini içerecek şekilde geniş kapsamda ele alınmaktadır. Son bölümdeyse yazar eserin bel kemiğini oluşturan usul ve fûrû ilişkisini incelemekte, bunların aralarındaki bağlantının tek tek prensipler arasındaki münasebet gibi olmayıp bir bütün olarak görülmesi gerektiğini ve bu ilişkinin kompleks bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Eseri kaleme alan Ahmad Atif Ahmad'ın da belirttiği gibi, kitap bu konuda yapılan ilk çalışmalardan biri sayılabilir. Ancak bu kabulü Batı dünyası ile sınırlandırmak gerekir; çünkü her ne kadar usul ve fûrû arasındaki yapısal bağlantı tezinden hareket etmese de, benzer şekilde tahrîc kavramını

belirli eserler çerçevesinde ele alan ve Arapça olarak 1994 yılında Yakub b. Abdülvehhâb Bâ Hüseyin tarafından yapılan bir başka çalışma daha mevcuttur. Elbette bu çalışma fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini geniş bir perspektiften ele alması ve Batı dünyasında tahrîc konusunun doktora tezi düzeyinde çalışılması açısından önem arz etmektedir. Ancak yazarın tahrîc eserleriyle sınırlandırarak fıkıh ve fıkıh usulü disiplininin bağlantısını ispat etmeye çalışması ve zikredilen isimle yazılan eserleri bu çerçevede ele alması pek isabetli görünmemektedir. Zira tahrîc adı altında yazılan eserlerin böyle bir iddiayı destekleyecek mahiyette yazıldığını söylemek mümkün değildir. Ayrıca usul ilmini çok geniş kapsamlı ele alarak birçok konuyla irtibatlandırmaya çalışması, okuyucuyu konu bütünlüğünden uzaklaştırmakta ve dil ile ilgili çözümlenmeleri, pek çok yanılı ve ön kabulleri içeren modern ifade biçimi olan hermenötikle ifade etmesi de problemlili görünmektedir. Son olarak fıkıh ve usulünün mahiyeti ile yakından alakalı olacak biçimde konunun incelenmesi, Batı ve İslâm dünyasındaki ilmî vaziyetin, yüzeysel de olsa mukayese edilmesi, çalışmanın literatürdeki önemini göstermektedir.

Selma Çakmak

İlâhî İsimler Teorisi: Allah-İnsan İlişkisi

Abdullah Kartal

İstanbul: Hayy Kitap, 2009, 256 sayfa.

Birlik-çokluk, Tanrı-insan ilişkisini açıklamak, metafizik düşüncenin en çetin meselelerindendir. Bu konu İslâm düşünce geleneğinde farklı yansımalar bulmuş; felsefe, kelâm ve tasavvufta çeşitli yaklaşımlara sebep olmuştur. Tasavvufta ilâhî isimler teorisi bu ilişkiyi açıklamak üzere geliştirilmiştir. Yazar, ilâhî isimler konusu bağlamında tasavvuf ilminin tarihsel-teorik arka planını ortaya koyarak tasavvufun dönemlere ayrılmasının mümkün olduğunu, dönemler arasındaki sürekliliğinse yöntemde birlik (müşahede) ile gerçekleştiği iddiasını temellendirir. Ona göre ilâhî isimler ilk dönem Sünnî tasavvufunda ahlâkın ilkesi, İbnü'l-Arabî ile gelişen metafizik dönemde ise varlığın ve bilginin ilkesidir. Dolayısıyla yazar kurucu unsur olan bu konu ile dönemsel farklılığın konulara nasıl yansıdığını göstermeyi, ayrıca diğer ekollerle tasavvufun ilişkisini ve onlardan nasıl ayrıştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kitap, "Giriş" in dışında üç bölümden oluşmaktadır. Yaptığı kısa "Giriş" te yazar isimlendirme ile bilgi arasındaki ilişkiye yer vererek eşya söz konusu